

מת מצוה

מים ראשונים: איזהו מת מצווה? כל אדם מת שנמצא מוטל במקום כלשהוא ואין מי שמכיר אותו ויודע עליו ואין מי שדואג לקבורתו. וכלשון הגמרא במסכת נזיר מג ע"ב (שנראה בהמשך) בתמצית: "איזהו מת מצווה? כל שאין לו קוברין". לא נוכל כמובן לסקור באופן מלא נושא זה, רק להביא מספר מקורות. (הנושא נסקר חלקית באנציקלופדיה התלמודית [ובויקיפדיה](#). מי שרוצה מוזמן להתחיל משם).

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה אָמַר אֶל הַכֹּהֲנִים בְּנֵי אֶהֱרֹן וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם לִנְפֹשׁ לֹא יִטְמָא בְּעַמְיֹו: כִּי אִם לְשָׂאָרוֹ הַקָּרֵב אֵלָיו לְאִמּוֹ וְלְאָבִיו וְלִבְנֵוֹ וְלִבְתּוֹ וְלְאָחִיו ... לֹא יִטְמָא בְּעַל בְּעַמְיֹו לְהַחֲלוֹ: (ויקרא כא, ב, ד).¹

ספרא (תורת כהנים) פרשת אמור פרשה א

"לנפש לא יטמא בעמיו" - בזמן שעמיו שם אינו מיטמא, מיטמא הוא למת מצווה.²

ויקרא רבה (מרגליות) פרשת אמור, פרשה כו סימן ח

וזה: "אמור אל הכהנים בני אהרן ואמרת אליהם" - מהו אמור ואמרת שתי פעמים? אלא באמירה ראשונה אמר לו: "לנפש לא יטמא בעמיו". באמירה שניה אמר לו: אם בא מת מצווה לידך, היוקק לו.³ לפי שבעולם הזה הכהן מטמא למת מצווה, אבל לעתיד לבוא מה כתוב: "בְּעַל בְּעַמְיֹו לְהַחֲלוֹ" (ישעיה כה, ח). סליק פרשתא.⁴

מסכת מגילה דף ג עמוד ב

תלמוד תורה ומת מצווה - מת מצווה עדיף, מדתניא: מבטלין תלמוד תורה להוצאת מת ולהכנסת כלה.⁵ עבודה ומת מצווה - מת מצווה עדיף ... בעי רבא: מקרא מגילה ומת מצווה הי מנייהו עדיף? מקרא מגילה עדיף משום

¹ זו רשימת קרובי משפחה מדרגה ראשונה להם מותר לכהן להיטמא. מרשימה זו מדייקים חכמים את הדין של מת מצווה כפי שנראה להלן. אגב רשימה זו, איפה אשתו? התשובה: היא "שאריו הקרוב אליה", כפי שמביא רש"י עפ"י הספרא. אבל במגבלה של אשה הראויה לכהן. ראה גמרא יבמות כב ע"ב: "יש בעל שמטמא, ויש בעל שאין מטמא, הא כיצד? מטמא הוא לאשתו כשרה ואין מטמא לאשתו פסולה". אבל פרשני המקרא כאבן עזרא ורשב"ם סוברים שאין זה פשט המקרא, רק חכמים דרשו וחיידשו הלכה. ראה אבן עזרא על פסוק ב: "היה נראה לנו פירושו ... שלא יטמא הבעל באשתו. וכאשר ראינו שהעתיקו רבותינו כי יטמא לאשתו, ושמו לשאריו כדרך אסמכתא". ורשב"ם מפרש: "שום בעל בעם כהנים לא יטמא לאשתו: להחלו - שהרי מתחלל מכהונתו. ולפי דברי חכמים לא יטמא לאשתו פסולה ומחוללת, אבל מטמא לאשתו כשירה". ראה סימנים לשיטה זו גם בגמרא זבחים ק ע"א: "מעשה ביוסף הכהן שמתה אשתו בערב הפסח ולא רצה ליהטמא, ונמנו אחיו הכהנים וטימאוהו בעל כרחו".

² הדיק הוא מהמילה "בעמיו", היינו, בזמן שהמת הוא במקום מיושב, ויש ציבור (עם) שמטפל או יכול לטפל בו, אין הכהן נזקק לטפל בו ולהיטמא ולחלל את קדושתו. וכן מפרש גם רש"י (ויקרא כא ד): "לא יטמא בעמיו - בעוד שהמת בתוך עמיו, יצא מת מצווה". אך בהמשך מדרש ספרא שם, בפרשה ב, נלמד דין מת מצווה מהמילים "לאביו ולאמו לא יטמא" - לאביו ולאמו לא יטמא, מטמא הוא למת מצווה". זו גם שיטת הספרי בפרשת נשא פסוק כו: "ומה ת"ל לאביו ולאמו לא יטמא? לאביו ולאמו אינו מטמא, אבל מטמא הוא למת מצווה". ובמקורות אחרים (מגילה ג ע"ב, ברכות י ע"ב) הלימוד הוא מהמילה "לאחותו" - לאחותו הוא דאינו מיטמא, אבל מיטמא למת מצווה". כמעט כל המילים בפסוקים אלה משמשים ללימוד דין מת מצווה שאיננו מפורש בתורה (בדומה לטומאה לאשתו שנפטרה שגם היא חידוש דרשת חכמים, ולהלן נראה חידוש נוסף לגבי נזיר). ולהלן נראה שאולי כל אלה אינם אלא אסמכתא ומקור הדין הוא אחר. כך או כך, דרשות אלה על הפסוקים הראשונים בפרשתנו הביאו אותנו לעסוק בנושא.

³ עוד דרשה לפנינו שמנסה למצוא סמך לדין מת מצווה בתורה. ראה דרשה זו גם באיכה רבה פרשה א וראה הכלל במדרש תנחומא (בובר) בפרשתנו סימן ה: "אמר ר' יוחנן: כל מקום שהוא אומר אמור ואמרת צריך להידרש". הדיק כאן איננו בשיטה של הדרשות הנ"ל של "מכלל לאו אתה שומע הן", היינו מתוך שהדגש הוא על הגבלה זו, משמע שבמקום אחר היא איננה; אלא מכך שיש כאן שתי אמיירות, לכאורה סותרות. מהתנגשות ערכים, בין ערך קדושת הכהונה ובין ערך מצוות חסד של אמת של טיפול במת ושמירה על צלם אנוש, גם כאשר כבר אין נשמה באפו (ראה מצוות לא תלין נבלתו על עץ שנגיע אליה בעקיפין להלן). הדבר מזכיר אמיירות לכאורה סותרות אחרות בתורה, כגון: איסור והיתר אכילת בשר (בראשית, נח), בשר תאווה (דברים יב) וכל אותן מצוות שנאסרו והותרו, עליהן הרחבנו בדברינו [אסרתי לך התרתי לך](#) בפרשת ראה.

⁴ משפט סוגר זה הוא סיום קלאסי של דרשה המביטה אל העתיד לבוא, לעולם טוב משלנו, כפי שמקובל בסיום דרשות רבות, וכפי שמעידה החותמת: סליק פרשתא (כמנהג הקריאה בארץ ישראל עליו מבוסס מדרש ויקרא רבה). אבל אין לנתק אותו מהאמירה הכפולה ולכאורה הסותרת שנדונה בגוף המדרש. יש סתירה לכאורה, יש התנגשות ערכים או מבחן ערכים בלשון הרב עמיטל ז"ל, סתירה שבאמת תיפרט רק בעולם שבו אין יותר מוות ואין טומאת מתים. עד אז, אנו חיים בעולם של "אמור ואמרת", של מבחן ערכים, של דרשות שבאות לאזן בין ערכים, הליכות והלכות מתנגשים, בתוך הפסוק עצמו. ראה גם מדרש תנחומא (בובר) בראש הפרשה סימן ב: "אמור אל הכהנים ... העליונים אינם צריכין לא אמירה ולא דיבור. אבל התחתונים צריכין אמירה ודיבור ואמרות, אמור ואמרת אולי יעמדו". לעליונים אין גם כח בחירה והתלבטויות, כפי שהוא אומר שם: "בימות הסתיו היום מלך את הלילה, ובימי הקיץ הלילה מלך את היום, אין בריה שומע ביניהם, שנאמר אין אומר ואין דברים בלי נשמע קולם". לתחתונים יש התלבטויות ובחירות. יש אמירה אחת ומיד לאחריה אמירה שנייה, לכאורה סותרת, ואתה (חכמים) תפשו ותסבירו. הם החכמים שגם הוסיפו גם את הטומאה לאשתו שנפטרה בניגוד לפשט הפסוקים כנ"ל. ראה מדרש נפלא זה שם במקור!

⁵ שגמילות חסדים דוחה לימוד תורה (לפרקים). ואם יש התנגשות בין הכנסת כלה ולוויית המת ששניהם מצוות גמילות חסדים, ראה מסכת שמחות פרק יא הלכה ו: "המת והכלה שהיו באין ומקלסין זה כנגד זה, מעבירין את המת מלפני הכלה, מפני שכבוד החיים קודם לכבוד המתים".

פרסומי ניסא, או דלמא מת מצוה עדיף - משום כבוד הבריות? בטר דבעיא הדר פשטה: מת מצוה עדיף. דאמר מר: גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה.⁶

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה רלא

והמצוה הרל"א היא שצונו לקבור הרוגי בית דין ביום שייהרגו. והוא אמרו יתעלה: "כי קבור תקברנו ביום ההוא" (דברים כא כג).⁷ ולשון ספרי: "כי קבור תקברנו מצות עשה". והוא הדין בשאר המתים, כלומר: שייקבר כל מת מישראל ביום מותו. ולכן ייקרא (נזיר רפ"ז ופ"ט מ"ג וש"נ) המת שאין מי שיתעסק בקבורתו מת מצוה, כלומר: המת שמצוה על כל אדם לקבורו לאמרו יתעלה: "קבור תקברנו".⁸

מסכת שמחות פרק ד הלכה טז⁹

מצא מת מצוה הרי זה מטפל בו וקוברו. איזהו מת מצוה? כל שהוא צווח ואין בני העיר שומעין קולו. אבל היה צווח ובני העיר שומעין קולו, אין זה מת מצוה.¹⁰ רבי אומר: לעולם הוא מת מצוה עד שיהא שם כדי נושאי המטה וקובריה. אבל אם יש שם כדי נושאי המטה וקובריה, אין זה מת מצוה.¹¹

משנה מסכת נזיר פרק ז משנה א

כהן גדול ונזיר אינן מיטמאין בקרוביהן אבל מיטמאין למת מצוה. היו מהלכין בדרך ומצאו מת מצוה, רבי אליעזר אומר: יטמא כהן גדול ואל יטמא נזיר. וחכמים אומרים: יטמא נזיר ואל יטמא כהן גדול. אמר להם רבי

⁶ אם אנחנו כבר בנושא של מבחן או התנגשות ערכים, מת מצוה מובא במספר רב של "התנגשויות" כאלה, בדילמה איזו מצוה עדיפה (למרות או לצד הכלל העוסק במצווה פטור מן המצווה). ראה שם בקטע שהשמטנו, וכן הוא בגמרא ברכות יט ע"ב שקרבן פסח וברית מילה דוחים טיפול בקרוב משפחה שמת, אבל מת מצוה דוחה אותם! (היינו שהתוספות שהוסיפו חכמים לפסוק, ראה הערות 1 ו-2 לעיל, חזקות מהפסוק עצמו). ובמסכת סנהדרין לה ע"א לומדים מכאן בקל וחומר שמת מצוה גם דוחה שבת, משום ששבת נדחית מפני עבודת המקדש, ועבודת המקדש נדחית מפני מת מצוה, אז ברור שמת מצוה דוחה את השבת. ברוב המקרים של המקרים, מת מצוה עדיף על כל השאר ולא מצאנו דבר שמת נדחה מפניו. אולי, בהיגיון פשוט, פקוח נפש, היינו שאם לפניך מת מצוה ואדם פצוע, יטפל בפצוע תחילה. (ומת מצוה והכנסת כלה? יש לדון. ראה הערה 5 לעיל). ולגבי הנושא של כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה, כבר הרחבנו בדברינו והתעלמת – פעמים שאתה מתעלם בפרשת כי תצא.

⁷ ראה הפסוק שם בהקשר של מי שיצא עונשו למיתה בבית דין: "לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא כי קללת אלהים תלי ולא תטמא את אדמתך אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה". העניין של "לא תטמא את אדמתך" קשור לעניינינו גם בהמשך.

⁸ וכן הוא בספר החינוך מצוה תקלז: "כל הרוגי בית דין מצוה לקוברן ביום הריגתם. גם בכלל המצוה לקבור כל מת מישראל ביום מותו, ומפני כן יקראו זכרונם לברכה המת שאין לו מי שיתעסק בקבורתו מת מצוה, כלומר שמצוה על הכל לקבורו מצד הציווי הזה". הרי לנו בעצם מקור נוסף לדין מת מצוה – דין קבורה הכללי - המצווה להביא כל מת לקבורה, כולל מי שאין לו קוברים, היינו מת מצוה. במקרה זה, מוטלת המצווה על כל אחד, כולל כהן גדול (ונזיר שנראה להלן)! ראה אגב, לשון ספר החינוך בפרשתנו, מצוה רסג, באיסור של הכהנים להיטמא למת, בו נפתחת פרשתנו, שממנה לומדים את דיני האבילות לקרובים: "וכתב הרמב"ם זכרונם לברכה, וזאת בעצמה היא מצות איבול, כלומר שכל איש מישראל חייב להתאבל על קרוביו, כלומר ששה מתי מצוה הנזכרים בכתוב". לפי זה "מת מצוה" (מתי מצווה) הוא מי שמצווה (מהתורה או מדרבנן) להתאבל עליו. ואנחנו מתעסקים דווקא באדם רחוק ובלתי מוכר! אך מכל זה נראה שהביטוי "מת מצוה" נמצא בשני הקצוות: הקרוב ביותר והרחוק ביותר. זו מצווה וזו מצווה. ואם נחזור לרמב"ם, אפשר שלקביעת מקור דין מת מצוה מצויי קבורה הכללי, יש השלכות על הדין של פיני הקבר הזמני של מת המצווה לבית קברות כללי ומסודר, כפי שנראה להלן.

⁹ מסכת שמחות דנה בנושאי מיתה ואבלות ושמה הוא בלשון סגי-נהור.

¹⁰ עניין זה שהוא קורא ולא עונים אותו כהגדרה למת מצוה, יש מפרשים שהכוונה למקום ולמצב של המת בעודו חי, שלא היו אנשים ששמעו את קריאתו לעזרה (בדומה לדין נאנסת "כי בשדה צעקה הנערה"). ויש מפרשים זאת על רגע מציאת המת, שאם מי שמצא את המת קורא לעזרה ואין מי ששומע אותו, זהו מצב של מת מצוה. ויש מפרשים, בהמשך לפירוש השני, אך בהקשר עם כהן שנדרש להיטמא. שקורא לעזרה לטפל במת. אם לא שומעים אותו (לו) ואף אחד לא בא לסייע בידו, ודאי זה מת מצוה והוא צריך לטפל בו. אך אם שומעים לו ובאים, אינו צריך להיטמא, שאם יש מספיק אנשים שיטפלו במת, אין זה כבר מת מצוה שאין לו קוברים. אך מיד, ממשיכה הברייתא ומגבילה את פטירתו של הכהן מהמצווה ומתנה זאת במספר האנשים שבאו לסייע ונגררת אגב זה לעניין כבוד הנפטר כפי שנראה. לפני שנימשך לעניין זה, ראה הגמרא במסכת נזיר מג ע"ב שהליכה בשיירה, בפרט במקומות מסוכנים, נחשבת כסיטואציה של מת מצוה (אם משהו נפטר בשיירה): "איזהו מת מצוה? כל שאין לו קוברין, קורא ואחרים עונים אותו - אין זה מת מצוה ... כיון דקאזיל באורחא, כמי שאין לו קוברים דמי". כל אנשי השיירה הם כמו אדם בודד (או שניים, או שלושה?) שמצא מת ואין ציבור שיכול לסייע לו (וקוברים את המת בדרך). ראה גם הגמרא ביבמות פט ע"ב בדין אשה שנשאת כשהיא קטנה ונחשבת כמי שקורא ולא עונים לו, משום שמשפחתה, שאינה יורשת אותה, מתנכרת לה. הכלל: "קורא ואין עונים אותו" וכן: "אין לו קוברים", ניתן לפירוש לפי המצב. עכ"פ, נראה שזה מקור לכך שבימינו אין נוהג דין מת מצוה (כפי שנראה להלן), משום שבפועל אין היום מצב של "צווח ואין שומעים קולו".

¹¹ קטע זה דן מגדיר מהי כמות האנשים שצריך שיהיו מטפלים במת המצווה על מנת לפטור את הכהן מלהשתתף ולהיטמא. ראה הפירוש השלישי שהבאנו בהערה הקודמת. ראה מקבילה (מקור?) לשני הנושאים הנדונים בהלכה זו שבמסכת שמחות, בירושלמי מסכת נזיר פרק ז הלכה א: "אי זהו מת מצוה? כל שהוא צווח ואין בני העיר באים. באו בני העיר, הרי זה מושך את ידו. עד היכן? עד כדי נושאי המטה וחילופיהן וחילופיהן? בשאינן צריכין לו. אבל אם היו צריכין לו, לא בדא. בשאינן מכירין אותו, אבל אם היו מכירין אותו, לא בדא. בשאינן כבודו, אבל אם היה כבודו אכן לא בדא". בדא פירושו "בזה", לא בדא, היינו, לא בזה מדובר וצריך הכהן להיטמא ולהשתתף במצווה גם כשיש עוד אנשים. הירושלמי שם נגרר וממשיך בנושא שנראה להלן של אדם מכובד שמת אם כהנים נטמאים לו.

אליעזר: יטמא כהן שאינו מביא קרבן על טומאתו ואל יטמא נזיר שהוא מביא קרבן על טומאתו. אמרו לו: יטמא נזיר שאין קדושתו קדושת עולם ואל יטמא כהן שקדושתו קדושת עולם.¹²

מסכת בבא קמא דף פא עמוד א

תנו רבנן: עשרה תנאין התנה יהושע: שיהו מרעין בחורשין, ומלקטין עצים בשדותיהם, ומלקטים עשבים בכל מקום חוץ מתלתן, וקוטמים נטיעות בכל מקום חוץ מגרופיות של זית, ומעין היוצא בתחילה בני העיר מסתפקין ממנו, ומחכין בימה של טבריא ובלבד שלא יפרוס קלע ויעמיד את הספינה, ונפנין לאחורי הגדר ואפילו בשדה מליאה כרכום, ומהלכים בשבילי הרשות עד שתד רביעה שניה, ומסתלקין לצדי הדרכים מפני יתידות הדרכים, והתועה בין הכרמים מפסיג ועולה מפסיג ויורד, ומת מצוה קונה מקומו.¹³

מסכת עירובין דף יז עמוד א

תנו רבנן: מחנה היוצאת למלחמת הרשות - מותרין בגזל עצים יבשים. רבי יהודה בן תימא אומר: אף חוננין בכל מקום, ובמקום שנהרגו שם נקברין... פשיטא, מת מצוה הוא, ומת מצוה קונה מקומו!¹⁴ - לא צריכא, אף על גב דאית ליה קוברין, דתניא: איזהו מת מצוה - כל שאין לו קוברין. קורא ואחרים עונין אותו - אין זה מת מצוה.¹⁵ ומת מצוה קנה מקומו? והתניא: המוציא מת מוטל בסרטיא - מפניהו לימין אסרטיא או לשמאל אסרטיא.¹⁶ שדה בור ושדה ניר - מפניהו לשדה בור. שדה ניר ושדה זרע - מפניהו לשדה ניר. היו שתייהן נירות, שתייהן זרועות, שתייהן בורות מפניהו לכל רוח שירצה!¹⁷ - אמר רב ביבי: הכא במת מוטל על המיצר עסקינן, מתוך שניתנה רשות לפנותו על המיצר - מפניהו לכל רוח שירצה.¹⁸

¹² וכן הוא במסכת שמחות פרק ד הלכה יז: "כהן גדול ונזיר, רבי אליעזר אומר יטמא כהן גדול ולא יטמא נזיר, שזה מביא קרבן על טומאתו וזה אין מביא קרבן על טומאתו. וחכמים אומרים יטמא נזיר ויביא מאה קרבנות ואל יטמא כהן גדול, שזה קדושתו מרחם אמו וזה אין קדושתו מרחם אמו, זה קדושתו קדושת חייו וזה קדושתו קדושת שעה". ראה בגמרא נזיר מח ע"א מאיפה יודעים בכלל שנזיר, שאסור לו להיטמא לאביו ולאמו, נטמא למת מצווה (וברמב"ם הלכות נזירות פרק ז הלכה יב הוא אומר שמקור הדין הוא "דברי קבלה"). ועל"פ, הרי לנו שוב מעין מבחן ערכים, הפעם בין קדושת כהונה וקדושת נזיר: מי מהם נטמא למת מצווה (תחילה). נראה שזה דיון עקרוני ולא בהכרח מעשי, שהרי ראינו במקור הקודם ובהערה 10 שכל עוד שצריך אותו, גם בחילופי חילופי מי שנושאים את המיטה, הרי הוא נטמא. כך שבאופן מעשי, אם כהן גדול ונזיר נקלעו למצב שרק שניהם יכולים לטפל במת, נראה שמעשית שניהם מטמאים. איזו סיטואציה ציורית-דרשנית, שני המסתגרים והמתבודדים בהיכל הקדושה, יוצאים לרגע אל החיים בחוץ ונמלקים ב"עובדות החיים" הכי ארציים ופשוטים: מת שאין לו מכירים, שאין לו קוברים. יתכבדו מקדושתם ויטפלו במת האנונימי הזה. ועוד נראה לנו לתמוך בשיטת חכמים שנזיר נטמא (תחילה) משום שלגבי נזיר כבר נאמר "מאשר חטא על הנפש" ואין דעת התורה בהכרח נוחה מנזירות. ראה דברינו [נזיר קדוש או חוטא?](#) בפרשת נשא.

¹³ ובתלמוד ירושלמי מסכת נזיר פרק ז הלכה א: "מת מצוה קנה מקומו ארבע אמות אפילו שדה מלא כורכמין, שעל מנת כן הנחיל יהושע לישראל את הארץ". אין זה בהכרח סותר את כל הדרשות שראינו לעיל בנושא מקור הדין של מת מצווה. כאן מדובר בדין הספציפי של "מת מצווה קונה מקומו" שזו תקנה שתיתקן יהושע, כחלק מהסדרי הנחלה והישיבה בארץ ישראל. וסליחה עם דולי המים שלא הספיקונו לבאר את כל התקנות הנ"ל שתיתקן יהושע ואנו נאלצים לשלוח אותם למסכת בבא קמא שם. שווה את המאמץ. אין צורך בדין מיוחד לשעת מלחמה. מת מצווה קונה מקומו תמיד ולגמרא נראה שהרוגי מלחמה הם בבחינת מתי מצווה.

¹⁴ למרות שאין ההרוג במלחמה עונה על דיני מת מצווה "באזרחות", במקרה המיוחד של שעת מלחמה, הוא כן נחשב למת מצווה. הרי לנו דין נוסף של מת מצווה, כל מי שיוצא למלחמה, גם במלחמת הרשות, ומת, יש לו דין של מת מצווה, למרות שיש לו קוברים ואי אפשר לומר שהוא שייך למקרה של קורא ואין מי שעונה לו. נראה שדין זה קשור גם לסמכויותיה של המלכות, בפרט במלחמה, בין השאר להתקין בתי עלמין זמניים, בכל מקום שנראה לה. ומן הסתם הייתה המלכות גם מפנה אותם אח"כ למקום ראוי וצ"ע.

¹⁵ אסרטיא או סרטיא היא דרך רשות הרבים. לא קוברים באמצע הדרך, גם אם שם נמצא המת אלא בצדדים.

¹⁶ כאן אנו שומעים על אפשרות של פינוי מת מצווה למקום יותר ראוי ונראה שהסיבה היא כפולה: הן כבודו של המת והן צרכי הרבים (כבוד החיים). ראה גם מסכת שמחות פרק ד הלכה יח: "מצאוהו בין שדה בור לשדה ניר קוברו בשדה בור, בין שדה ניר לשדה זרע קוברו בשדה ניר, בין שדה זרע לשדה אילן קוברו בשדה זרע, בין שדה אילן לשדה כרם קוברו בשדה אילן. ואם היו שתייהן שוות קוברו בקרובה שבהן, ואם היו שתייהן קרובות קוברו באיזה מהן שירצה". ובירושלמי נזיר פרק ז הלכה א: "אימתי? בזמן שמצאו בשדה. אבל אם מצאו בדרך קוברו או לימין הדרך או לשמאל הדרך. שדה בור ושדה ניר - קוברו בשדה בור. שדה ניר ושדה זרע - קוברין אותו בשדה ניר. שדה כרם ושדה זרע - קוברו בשדה זרע וכו'". ראה שם נימוקים כגון: "בשדה אילן לא מפני אהל טומאה... בשדה כרם לא מפני הכשר בצירה". וגם אם החליף ולא נהג כפי שהורו חכמים: "רבי אימי בשם רבי שמעון בן לקיש: עובר משום לא תטמא את אדמתך".

¹⁷ רב ביבי אמנם מגביל את היכולת לקבור את מת המצווה בכל מקום שנוח ולמונע בכך הפסד, רק למת שנמצא על דרך הרבים, היינו במקום שההפסד לציבור הוא ברור, אבל מסך כל הסוגיה, וממקורות נוספים, נראה שלכלל "מת מצווה קנה מקומו" יש מגבלות שנה "צורך הרבים", הפחתת טומאה ואולי גם כבוד המת עצמו. ראה תורת חיים על סוגיה זו במסכת עירובין: "ועוד דהא דמת מצווה קונה מקומו היינו שאין בעל הקרקע יכול למחות בו מלקברו שם, אבל כשהמוצא רוצה לעשות טובה למת להוליכו משם לקברות ישראל פשיטא דשפיר דמי". עוד על פינוי מקומו של מת מצווה וקברים בכלל, ראה מסכת סנהדרין מז ע"ב: "נמצא אתה אומר שלש קברות הן: קבר הנמצא, קבר הידוע, קבר המזיק את הרבים. קבר הנמצא - מותר לפנותו, פניהו - מקומו טהור ומותר בהנאה. קבר הידוע - אסור לפנותו, פניהו - מקומו טמא ואסור בהנאה. קבר המזיק את הרבים - מותר לפנותו, פניהו - מקומו טהור, ואסור בהנאה! ... דילמא מת מצווה הוא, ומת מצווה קנה מקומו! - שאני מת מצווה דקלא אית ליה". היינו שאין לחשוש מפניו קברים, כולל האפשרות שמדובר בקבר של מת מצווה, משום שמת מצווה הוא דבר ידוע (קלא אית ליה) שכולם זוכרים. ואם אין זוכרים זאת, אין חשש שזה קבר של מת מצווה. ובירושלמי בבא בתרא פרק ה הלכה א מובאת שיטת רב חסדא (הראשונה) שמת מצווה מותר לפנותו על סמך המשנה במסכת נזיר פרק ט משנה ג הדנה בפינוי קברים בודדים: "המוצא מת בתחילה מושכב כדרכו - נוטלו ואת תבוסתו". וגם לפי שיטת ר' זעירא (זירא) שם שאין לפנות קבר של מת מצווה, הוא מסכים שאין מתי מצווה מצויין וניתן לדון ברוב מקרים שמדובר

מסכת דרך ארץ פרק ז

אמר ר' עקיבא: כך היה תחילת תשמישי לפני חכמים, פעם אחת הייתי מהלך בדרך, ומצאתי מת מצוה, ונטפלת בי כארבעת מילין, עד שהבאתני למקום קברות, וקברתי. וכשבאתי והרציתי את הדברים לפני ר' אליעזר ור' יהושע, אמרו לי: על כל פסיעה ופסיעה שפסעת, מעלה עליך כאילו שפכת דם נקי. אמרתי להם: רבותי, למה? אם בשעה שנתכוונתי לזכות, נתחייבתי, בשעה שלא נתכוונתי לזכות, על אחת כמה וכמה. מאותה שעה לא זזתי מלשמש תלמידי חכמים. הוא היה אומר: די לא שימש תלמידי חכמים קטלא חייב.¹⁹

מדרש אגדה (בובר) ויקרא פרק כא

אמור אל הכהנים. ומפני מה שני אמירות נאמרו אל הכהנים? אלא אמירה ראשונה שלא יטמא למת, "ואמרת" - אעפ"י שאמרת להם לא יטמאו, למת מצוה יטמאו. ולצדיקים גם כן, לפי שהצדיקים במיתתם הם חיים: ומעשה היה ברבי עקיבא שתפסוהו וחבשוהו בבית האסורים, והיה ר' יהושע הגרסי משמשו.²⁰ פעם אחת יום הכיפורים היה ולקח רשות מר' עקיבא והלך לו לביתו. בא אליהו ז"ל ודפק על פתח הדלת, אמר לו: מי אתה? אמר לו: אליהו אני. אמר לו: מה תרצה? אמר לו: באתי להודיעך שרבי עקיבא רבך מת. מיד הלכו שניהם כל הלילה עד שהגיעו לבית האסורים, ומצאו הפתח פתוח ורוב האסורים ישן וכל העם ישנים. באותה שעה הגיע אליהו אצל הפתח ונפתח הפתח, נתחזק אליהו ונטפל בו, אמר לו ר' יהושע: ולאו כהן אתה? אמר לו בני אין טומאה לצדיקים ולא לחכמים, ...²¹ וכשבאו, אמר אליהו לר' יהושע הגרסי: לך אמור לחכמים שילמדו לתלמידיהם כי אין טומאה לצדיקים. ועל זה משה רבינו הזהיר לכהנים לנפש לא יטמא בעמיו, אבל למת מצוה ולצדיקים ולחכמים אין להם טומאה.²²

במת שאינו מת מצווה (שיטה מקובצת בבא בתרא קא ע"ב). וכן משמע במאירי נזיר נא ע"ב, בבא קמא פא ע"ב. מכל הנ"ל אפשר להבין הלכה פשוטה בימינו, שלא נוהג למעשה דין מת מצווה, לגבי פינוי קברים שאין בהם שום קול וכלל לא ברור של מי הם וכן כשמדובר בצורך רבים ברור, אבל לא באנו להכריע בענייני דיומא ובוודאי לא לפסוק הלכות.

¹⁹ ראה סיפור זה גם במסכת שמחות פרק ד הלכה יט: "אמר רבי עקיבא: זו היתה תחילת תשמישי לפני חכמים, השכמתי ומצאתי הרג אחד והייתי מטפל בו בשלשה חתומי שבת עד שהבאתני למקום קבורה וקברתי. וכשבאתי והשערתי דברים לפני חכמים, אמרו לי: על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע מעלין עליך כאילו היית שופך דמים. ודנתי קל וחומר בעצמי: ומה אם עכשיו שנתכוונתי לזכות - חטאתי, אילו נתכוונתי למעט - על אחת כמה וכמה. וכשהיו אומרים דבר זה לפני רבי עקיבא היה אומר: זו היתה תחילת זכותי". ובנוסף הירושלמי מסכת נזיר פרק ז הלכה א (מקור שכבר הבאנו מספר פעמים לעיל): "המוציא מת מצוה הרי זה מיטפל בו וקוברו במקומו. אימתי? בזמן שמצאו חוץ לתחום, אבל אם מצאו בתוך התחום הרי זה מביאו במקום הקברות וקוברו. אמר רבי עקיבא: כך היתה תחילת תשמישי לפני חכמים. פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי מת מצוה וניטפלת בו בארבעת מיל עד שהבאתני למקום הקברות וקברתי. וכשבאתי אצל רבי אליעזר ואצל רבי יהושע אמרתי להם את הדבר. אמרו לי: על כל פסיעה ופסיעה שהיית פוסע, מעלין עליך כאילו שפכת דמים. אמרתי: אם בשעה שנתכוונתי לזכות נתחייבתי, בשעה שלא נתכוונתי לזכות על אחת כמה וכמה. באותה שעה לא זזתי מלשמש חכמים. הוא היה אומר: דלא שימש חכימא קטלא חייב". וכבר תמחה רבים וטובים על מעשה זה, ראה למשל שיטה מקובצת כתובות יז ע"א: "ותימה, נהי דמת מצוה קנה מקומו, אבל אם רצה לסלקו משם בשביל להוליכו לבית הקברות ולקוברו לכבודו, מה איסורא יש בכך?". ובתוספות (כתובות יז ע"א ד"ה מבטלין תלמוד תורה) מובאת דעתו של רבי יהודה מקורביל שטעותו של ר' עקיבא הייתה שביטל תורה ונמנע משימוש תלמידי חכמים ואילו היה קובר אותו במקום, היה מגיע קודם לבית המדרש (ראה הסכמה לשיטה זו במגן שאול הלכות נזקי מומן פרק ה: "שהיה לו לקוברו לצדדין ... ולא שיוליכו ד' מלין לבית הקברות שהוא רחוק הרבה ונמנעו על ידי זה משימוש תלמידי חכמים"). ונראה שיש לערוך סיפור זה, שרבים וטובים הבינו אותו כפשוטו, מול כל המקורות שהבאנו בהערה הקודמת, שניתן לפנות מת מצווה בגדרים מסוימים, בפרט דברי תורת חיים, ואפשר שתחילה יש לקבור את מת המצווה במקומו, מסיבות שנראה להלן, ורק אח"כ, כשישך הדבר, ניתן לפנותו. וצריך עיון. ועל"פ, לימים גדל ר' עקיבא בתורה עד שלא היסס לחלוק על ר' יהושע ור' אליעזר רבותיו, כפי שניתן ללמוד ממספר רב של מקומות. ראה המשל באבות דרבי נתן נוסח א פרק ו על ר' ע' שעוקר את הסלע הגדול ומטילו לירדן בנוכחות שני רבותיו: "אין זה מקומך אלא מקום זה. כך עשה להם ר' עקיבא לר' אליעזר ולר' יהושע" ובמסכת כלה פרק א הלכה טז בדיון על שני התינוקות: "ר' אליעזר אומר ממזר, ר' יהושע אומר בן הנדה, ר' עקיבא אומר ממזר ובן הנדה. אמרו לו לר' עקיבא: היאך מלאך לבך לעבור על דברי חביריך? אמר להן: זה אני אקיימנו".²⁰

²¹ בקטע זה השמטנו את הסיפור על קבורתו של ר' עקיבא לצידה של אשתו של טורנוסורפוס הרשע. ראה במקור שם וכן דברינו [רבי עקיבא וטורנוסורפוס](#) בפרשת תזריע.

²² ראה איזה חירות נטל לו בעל מדרש זה השוזר את שתי האמירות שראינו בוויקרא רבה בתחילת דברינו, עם הסיפור של תפיסת ר' עקיבא שבגמרא עירובין כא, אולי גם מרמז לכל המקורות לעיל על תחילת שימושו של ר' עקיבא וחטאו במת מצווה, ויוצר מדרש חדש ומפתיע המרשה או אפילו מצווה לכהנים להיטמא ולהשתתף בקבורת צדיקים שהם מעין מת מצווה. אלא שבאמת, אין כאן הפתעה גמורה, שכן לעניין השתתפות כהנים בלוויית אנשים חשובים, מתבסס מדרש זה על הירושלמי במסכת נזיר פרק ז הלכה א שכבר ראינו לעיל במספר מקומות המדבר בכמות האנשים שצריכים לטפל במת מצווה על מנת לפטור את הכהן: "עד היכן? עד כדי נושאי המיטה וחילופיהן וחילופי חילופיהן". משם ממשיך הירושלמי לדון באנשים שלכבודם צריך הרבה מלווים ובעצם אין גבול וכל אחד נחשב כאילו הוא מלווה יחיד: "והנשיא כבודו לכן. ומהו שיטמא כהן לכבוד הנשיא? כד דמך ר' יודן נשיא אכרז רבי ינאי ואמר: אין כהונה היום. כד דמך ר' יודן נשיא בר בריה דרבי יודן נשיא דחף רבי חייה לרבי זעירא בר בא בכנישתא דופונא דציפורין ומסאבית. כד דמכת יהודיני דרבי יודן נשיא שלח רבי חנינה בתר רבי מנא ולא סלק. אמר ליה: אם בחייהו אין מיטמין להן, לא כל שכן במיתתן. אמר רבי נסא: במיתתן עשו אותן כמת מצוה". אפשר שהשתנו דברים אחר החורבן כשלא הייתה טהרה לטומאת מת וכולם בעצם טמאים בלאו הכי (אם כן, אין להוסיף טומאה על טומאה ולכן בכ"ז יש כאן חידוש). ראה בהמשך הירושלמי שם

שו"ת מנחת יצחק חלק ו סימן קל"ז²³

אמנם פְּנוֹתֵי בְּדַעְתִּי בְּדִין מֵת מִצְוֵה דַקְנָה מְקוּמוֹ אִם הַפִּירוּשׁ דַּאִין לַפְנוֹתוֹ אִף לְקַבֵּר אֲבוֹתָיו וְכַדוּמָה, וּמִצְאָתִי לַגְדוּל אֶחָד שֶׁעֲמַד בְּזֶה, וְכַתֵּב דִּפְשׁוּט הוּא דְמָה דַמֵּת מִצְוֵה קִנָּה מְקוּמוֹ הוּא דְהוּי כְּקַבּוּר שָׁם, אֲבָל לֹא עֲדִיף מִשְׂאָר מֵת הַקַּבּוּר דְּשָׂרֵי לַפְנוֹתוֹ לְמִקּוּם אֲבוֹתָיו הֵגֵם דְּלֹא קַבְרוּהוּ עַל תְּנַאי דְּלַפְנוֹתוֹ. וְהָא דְאַמְרִינָן בְּסִנְהֶדְרִין (מִז ע"ב) דִּילְמָא מֵת מִצְוֵה וְאַסוּר לַפְנוֹתוֹ, זֶהוּ לַפְנוֹתוֹ שֶׁלֹּא לְמִקּוּם אֲבוֹתָיו. אֲבָל לְמִקּוּם אֲבוֹתָיו מוֹתֵר לַפְנוֹתוֹ, וּמִמִּילָא הוּא הָדִין לְתוֹךְ קַבְרוֹת יִשְׂרָאֵל דְּזֵהוּ מְקָרִי לְתוֹךְ שְׁלוֹ. כִּךְ נִרְאָה לּוֹמֵר.²⁴

רמב"ם הלכות אבל פרק יד הלכה א

מצות עשה של דבריהם לבקר חולים, ולנחם אבלים, ולהוציא המת, ולהכניס הכלה, וללוות האורחים, ולהתעסק בכל צרכי הקבורה, לשאת על הכתף, ולילך לפניו ולספוד ולחפור ולקבור, וכן לשמח הכלה והחתן, ולסעודם בכל צרכיהם. ואלו הן גמילות חסדים שבגופו שאין להם שיעור. אע"פ שכל מצות אלו מדבריהם, הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך, כל הדברים שאתה רוצה שיעשו אותם לך אחרים, עשה אתה אותן לאחריך בתורה ובמצות.²⁵

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: נושא מעניין, שלא מצאנו מי שדן בו, הוא ההשוואה של דין מת מצווה עם דין עגלה ערופה, היינו מציאת אדם הרוג בשדה שלא נודע איך מת ומי הכהו (ראה דברינו בנושא [דין עגלה ערופה](#) בפרשת שפטים). איך מבדילים בין שני מקרים אלה? בודקים תחילה אם יש חשש לרצח ואז הולכים על דין עגלה ערופה (וקוברים את ההרוג, כדין מת מצווה?) ואם אין חשש לרצח, אז זה דין מת מצווה רגיל. מי מחליט? האדם שמוצא את הגופה בשדה? האם שני דינים אלה, עגלה ערופה ומת מצווה, הם דינים סותרים או משלימים? אולי המשותף לשניהם הוא שקוברים את המת במקום בו מצאו אותו, על מנת להתריע ולציין קבל עם ועדה שהיה כאן מקרה קשה של אדם אנונימי שמת בנסיבות קשות, דוגמת הציון שעושים היום לצמתים בהם נהרגו אנשים או למקומות בהם אירע פיגוע חבלני, תאונה קשה וכדומה. אח"כ, כששקט הדם, וחלף הזמן, מביאים את המת לקבורה בקבר ישראל בכבוד. והמאיר עינינו בנושא זה יבורך בכל מילי דמיטב.

שכנהים מיטמאים גם למטרות אחרות: "תני: מיטמא הוא כהן ויוצא לחוץ לארץ לדיני ממונות ודיני נפשות ולקידוש החדש ולעיבור השנה ולהציל שדה מן הגוי וללמוד תורה ולשאת אשה. רבי יודה אומר: אם יש לו מאין ללמוד אל יטמא. רבי יוסי אומר: אפילו יש לו מאין ללמוד – יטמא, שלא מהכל אדם זוכה ללמוד. אמרו עליו על רבי יוסף כהן שהיה יוצא אחר רבו ומיטמא אחר רבו לציידן". זה אותו יוסף הכהן (בגמרא זבחים ק"א שהבאנו בסוף הערה 1) שלא רצה להיטמא לאשתו בערב פסח והכריחו אותו אחיו הכהנים וטימאוהו בעל כורחו. וזה באמת כבר נושא אחר וגלשונו.

²³ רבי יצחק יעקב וייס, פולין 2190 – ירושלים 1989. בשנת 1948 עבר לאנגליה ונהיה אב בית דין במנצ'סטר. בשנת 1970 עלה לארץ ישראל, התישב בירושלים וכיהן כאב בית דין של העדה החרדית.

²⁴ שם הוא מביא עוד את דבריו של ים של שלמה (המהרש"ל) בבא קמא פרק ז תקנה י שהיה אולי הראשון להתיר פינוי קבר של מת מצווה (אם כי הוא מדבר שם בעיקר על חו"ל). ראה גם שו"ת פסקי עוזיאל בשאלות הזמן סימן לה: "וכל שלא ידענו שהוא מת מצווה הרי הוא בחזקת רוב ככל המתים שאינם מת מצווה ומפנים אותו מקברו הגזול אפילו אם אין זה משום כפרה או כבוד. ולעולם מת מצווה נקבר במקום שנמצא בו או קרוב לו, ואחרי שנקבר מותר לפנותו מקברו להעלותו לא"י או לכבוד". מעיון לא-מעמיק בספרות השו"ת של ימינו, נראה שאין נוהגים בימינו למעשה דין מת מצווה, משום שאין מצב שאין לאדם מכירים ושהמוצא לא יכול להזעיק אחרים ולפרסם את האירוע (לצורך בלשון מסכת שמחות). וגם לפנות קברים, בגדרי ההלכה המותרים, ולהביאם לקבר ישראל בכבוד, פשיטא שמותר ואין לחשוש שמא המת הוא מת מצווה שקנה מקומו. וכאמור, אין אנו מביאים דברים להלכה!

²⁵ את דברי רמב"ם אלה ניתן לראות כהמשך לדבריו לעיל על מת מצווה שבא מהדין הכללי של כבוד המת והחובה לקבור את המתים ולכבדם. כאן יש אולי צעד נוסף קדימה. מצוות מת מצווה איננו שונה ממצוות לוית מת וטיפול בקבורתו הכללית, ואי לכך מקורה הוא במצוות גמילות חסדים הכללית. ראה מסכת בבא מציעא ל"ב בדרשת רב יוסף על הפסוק בשמות יח כ, ערב מתן תורה, דברי יתרו למשה: "וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ לָלֶכְתָּ בָּהּ וְאֵת הַמַּעֲשֶׂה אֲשֶׁר יַעֲשׂוּ". "תני רב יוסף: והודעת להם - זה בית חייהם, את הדרך - זו גמילות חסדים, ילכו - זה ביקור חולים, בה - זו קבורה, ואת המעשה - זה הדין, אשר יעשו - זו לפני משורת הדין". הצורך בפסוקים מיוחדים בדין מת מצווה הוא רק לעניין טומאת כהנים. עיקר הדין, בא מהפסוק: "ואהבת לרעך כמוך" ומהכלל האנושי הפשוט שכל מה שאתה רוצה שיעשו לך, לך ועשה לאחרים. גם למי שכבר איננו בחיים ולא יוכל להשיב לך כגמולך (ולפיכך זו גמילות חסדים של אמת) וגם למישהו אנונימי שאף אחד לא מכיר ולא מטפל בו.